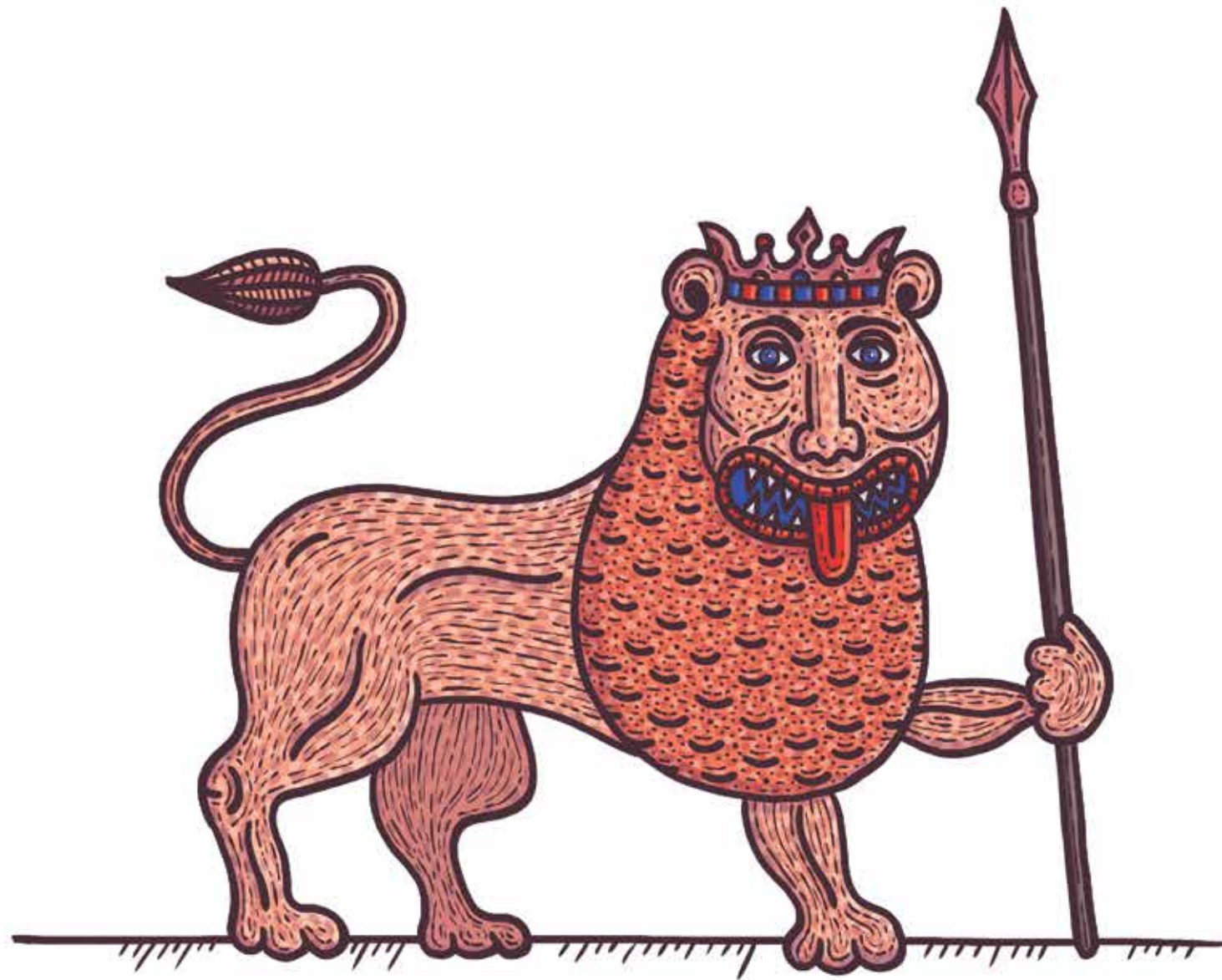

❖ **Návai Péter:** Jöttünk, láttunk, itt maradunk

TARTALOM

Kik az őseink? 9

- ❖ A magabiztos krónikások
- ❖ A bizonytalan történészek
- ❖ A történelemtudomány segítői
- ❖ Tízmillió „őstörténész” országa
- ❖ Mit tehetünk akkor?

Utazás a Kárpátokig 14

- ❖ Az Urálnál kezdődött minden
- ❖ Nem voltak gyorshajtók
- ❖ Otthonból autópálya-pihenő
- ❖ A kormány mögött

Reszkessetek, betörünk! 17

- ❖ Az álmotthon
- ❖ A kincsek miatt...
- ❖ Ha egy üzlet beindul
- ❖ Az akadozó gépezet
- ❖ Ez így tovább nem mehet!

Fejedelemségből királyság 21

- ❖ Egy előrelátó apa
- ❖ Kurácsi
- ❖ Ütemérzék
- ❖ Szívósság
- ❖ Vízió és minta

Így építsd az egyházadat! 25

- ❖ A terv
- ❖ Tíz falunként egy templom!
- ❖ A plébániáktól az érsekségig
- ❖ Legyetek jók, ha tudtok!

Kiszolgáltatottság és befolyás 29

- ❖ Leszel a hűbéresem?
- ❖ Középhatalom születik

Elvárások, változások, feszültségek 33

- ❖ A kiindulópont
- ❖ A szabadság határai
- ❖ Kényszerű életmódváltás
- ❖ Az „új intézkedések”

Pusztulásból újjáépülés 38

- ❖ Van baj...
- ❖ Birtokok és kővárak
- ❖ Falvak és városok
- ❖ Betelepülők
- ❖ Felpörgő társadalmi folyamatok

Itt a vége... 41

- ❖ A legnagyobb urak
- ❖ Szűkülő tér
- ❖ Kérjük a következőt!
- ❖ Az utolsó aranyág

Az új kezdet 45

- ❖ Csak egy maradhat...
- ❖ Három a magyar igazság
- ❖ Egy sem maradhat...

❖ A magabiztos krónikások

A középkori történetíróink izgalmas válaszokat adtak a származásunkkal foglalkozó kérdésekre. Egyrészt ősi mondáinkra hivatkoztak, amelyek szerint Attilának, a hunok rettegett királyának a rokonai vagyunk. Másrészt – a kor szokásainak megfelelően – bibliai utalásokkal fűszerezték történeteiket. Mindez egy izgalmas eredetkótkélt eredményezett, amelyben a hunok és a magyarok ősei, Hunor és Magor testvérek voltak. Együtt éltek, harcoltak, űzték a csodaszarvast, aztán életük egy pontján szétváltak. Apjukat Ménrótnek hívták, aki az Úr segítségével az özönvíz elől megmenekülő Noénak a leszármazottja volt. Ez a származás azért elég különleges, nem?

A hunok és a magyarok rokonságáról még a nyugat-európai krónikákban is olvashatunk. Ám ha részletesen szétnézünk az őseinket megemlítő 9–10. századi bizánci és muszlim írásokban, a hun rokonság már korántsem ilyen egyértelmű. Ezek az idegen nyelvű írások többféle rokoni szárlól is beszélnek. Rokonítanak minket az avarokkal, a törkökkel, a baskírokkal és a szkítákkal is – olyan népekkel, amiket az írók már ismertek korábban, és amik hasonló módon éltek, öltözködtek, harcoltak, mint őseink. Más nemzetek krónikáiban csupán mellékszereplők vagyunk, hasonlóak a sztyeppén vágázó többi nomád néphez. De akkor most melyik történetírónak higgyünk? Kik a rokonaink? A történészek biztos segítenek!

❖ A bizonytalan történészek

A történészeink szerint népünk korai történetével kapcsolatban több a talány, mint a tény. Az összképhez viszonyítva hangyányi dolgokat állíthatunk csak biztosan: tudjuk, hogy az őseink keletről jöttek, valamint hogy a honfoglalást megelőzően Etelközben táboroztak. Az is bizonyos, hogy itt jött létre a fejedelemség, az élén Álmossal. Minden más bizonytalan.

Miért csak ezzel a néhány információval számolnak tényként a történészek? Mert a történettudósok események elbeszéléseiben, történetekben gondolkodnak. Ugyanis csak történetek segítségével bemutatható az, hogyan élt együtt, hogyan gondolkodott magáról egy közösség, egy nép. Az ilyen régi időkről szóló történeteket viszont kizárólag a korszakról tudósító írott forrásokból ismerhetjük meg. A magyar nép korai időszakából pedig csak ennyi történelmi tényre elegendő hiteles forrás áll rendelkezésünkre. Ezek segítségével azonban mindössze a 9. század közepéig láthatunk vissza őseink történetében. De akkor sohasem tudhatjuk meg, hogy mi történt korábban?

❖ A történettudomány segítői

Más tudományágak segíthetnek abban, hogy a 9. századnál korábbra is beleshessünk őseink életébe. A nyelvészet, a néprajz, a régészet, az antropológia, a genetika mind-mind hasznos segítő társ lehet. Csupán néhány példa a teljesség igénye nélkül!

A nyelvészek bizonyították, hogy a nyelvünk finnugor eredetű, és körülbelül 3500 éve önálló, ugyanis ekkor vált le legutolsó rokonáról, az obi-ugorról. Ez azt is jelenti, hogy Európa legrégebbi nyelvei közé tartozik. Azt is kimutatták, hogy a mai szókincsünknek mely szavai származnak az ősmagyar időszakból.

A régészeti kutatások eredményeiből tudható, hogy őseink milyen ruhákat és ékszereket viseltek, milyen fegyvereket forgattak, milyen edényekből ettek, milyen körülmények között laktak, és hogy hogyan temetkeztek.

A genetikusok meg tudják állapítani, hogy egy feltárt kora magyar kori temetőben nyugvók egymás rokonai voltak-e. A birtokukban lévő adatokat össze tudják vetni az Urál és a Kárpát-medence közötti más genetikai kutatások eredményeivel, hogy rokoni szálakat találjanak. Így bizonyították például, hogy a muszlim történetírók által említett baskír-magyar kapcsolat mögött genetikai egyezések is állnak.

KRÓNKA

Általában latin nyelvű, egy adott időszak eseményeit időrendben bemutató történetírói műfaj.

NOÉ

A Biblia szerint egy igaz ember, akit Isten kiválasztott, hogy bárkát építve családjával és az állatokkal együtt túlélje az özönvizet.

NOMÁD

Lakóhelyét állandóan változtató, főleg állattenyésztéssel foglalkozó nép.

A különböző tudományterületek eredményeit még hosszan lehetne sorolni. Az viszont kérdés, hogy ezeket az eredményeket hogyan tudják hasznosítani a történészek. Tud-e egy nép történetéről mesélni egy nyílhegy, egy övcsat, egy szó, vagy éppen egy combcsont? Önmagában aligha. Még egy, a rokoni kapcsolatokat akár évszázadokra visszamenőleg láttatni képes géntérkép sem alkalmas egy nép egész történetének elmesélésére. A genetika ugyanis a biológiai kapcsolatok alapján vizsgál egy közösséget, míg a történész számára a közösséget összetartó identitástudat az érdekes. Az, hogy miért tekintünk magunkra közösségként, miért érezzük azt, hogy összetartozunk. Erre nem tud választ adni a DNS, ehhez közös történetek kellenek.

A történettudományt segítő tudományágak eredményei ugyanakkor nem haszontalanok a történészek számára, hiszen a segítségükkel újraértelmezhetik a meglévő írásos emlékeinket. Azt viszont jobb, ha elfogadjuk, hogy minden igyekezet ellenére még így is bőven maradnak megválaszolatlan kérdések a magyarság korai történetéből.

❖ Tízmillió „őstörténész” országa

Senki sem szereti a hiányos történeteket, ezért sokan próbálják kipótolni az őstörténet fehér foltjait. Ugyanakkor nem szabad elfelejteni, hogy hiba egyenlőségjelet tenni a tények és az ezekből kiinduló, ám a történettudomány szabályait nélkülöző egyéni magyarázatok között. Ha ezt figyelmen kívül hagyjuk, akkor máris a sumer-magyar rokonság elméleténél találjuk magunkat, esetleg Atlantiszon, vagy éppen a Szíriuszon. Ezeket ki lehet zárni, ha a krónikáink által említett hun-magyar rokonságot ennyire biztosan nem is. Annak ellenére, hogy eddig tudományosan nem sikerült bizonyítani.

❖ Mit tehetünk akkor?

Bízunk a tudósainkban, és minden kíváncsiságunk és türelmetlenségünk ellenére tudatosítsuk magunkban, hogy elképesztően nehéz munkát végeznek! Egy olyan puzzle-t próbálnak összerakni, amiről senki sem tudja pontosan, hogy mit kellene ábrázolnia, ám legalább sok darab hiányzik belőle, a meglévőket pedig szétszórták az Urál és a Kárpát-medence közötti területen.

A történészek pedig nem tehetnek mást, mint újabb írott források hiányában a friss kutatási eredmények tükrében újraértékelik, más nézőpontból olvassák a régieket, hátha az egyikben felismerik a kirakós egyik hiányzó darabját.

UTAZÁS A KÁRPÁTOKIG

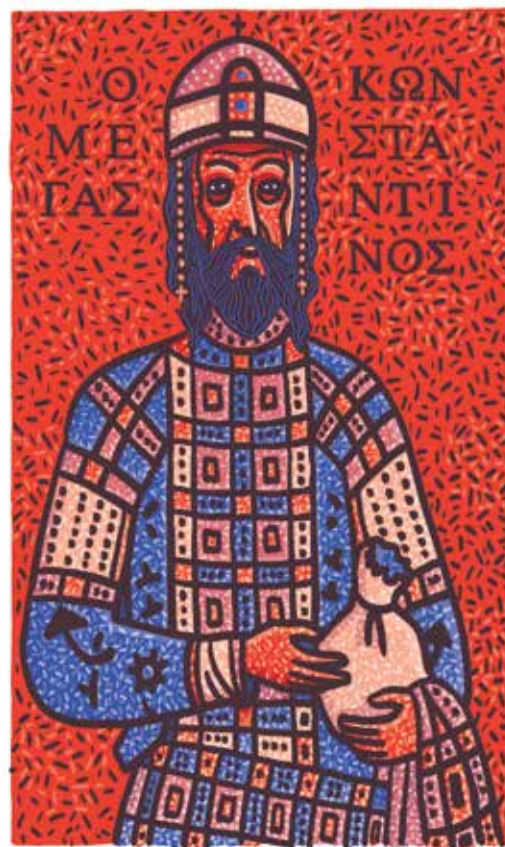
A korai magyar történelem tele volt költözéssel. Őseink folyton úton voltak, hogy megtalálják a tökéletes otthont. Azt a földet, amely dús legelőket és bő vízzel patakot ad lovaik, marháik, juhaik számára. Azt a vidéket, ahol senki nem háborgatja őket, amikor a túlvilági erőknek áldoznak, lovagolni tanítják gyerekeiket, jurtát állítanak, övcsatot készítenek, kását főznek, kumiszt isznak, solymásznak, vetnek és aratnak. Ideális otthont találni sosem könnyű, ők is sokszor megálltak, azt remélve, hogy végre célhoz értek, ám ez végül csak a Kárpát-medencében sikerült. De honnan tudhatjuk, hogyan jutottak el ideig? Más nomád, pásztorkodó népekhez hasonlóan sajnos őseink sem jegyezték le semmit hosszú utazásuk történetéből. Szerencsénkre azonban mások igen, ráadásul a régészet, a genetika és a nyelvészet is tud válaszokat sugni a kérdéseinkre.

❖ Az Urálnál kezdődött minden

Bár a fenti tudományterületek kutatói sokszor egymásnak is ellentmondó elméleteket állítanak fel őseink vándorlásáról, abban egyetértenek, hogy a kiindulópont valahol az Urál hegység keleti oldalán lehetett, a mai Oroszországban. A régészeti kutatások alapján a legvalószínűbb, hogy a Tobol–Irtis–Isim folyók térségében. Ezután, hogy mikor és miért, azt nem lehet pontosan tudni, de átköltöztek a hegység nyugati oldalára, majd felhajtottak a sztyeppe autópályára, és néhány pihenővel meg sem álltak a Kárpátokig.

❖ Nem voltak gyorshajtók

Hány évvel a 895-ben kezdődő honfoglalás előtt indultak útnak őseink? Ebben a kérdésben az írott források nem segítenek. Korábban a nyelvészeti kutatások eredményeit alapul véve két-háromszáz évet becsültek a kutatók. Ezt úgy számolták ki a nyelvészek, hogy körülbelül ennyi idő alatt kerültek a nyelvünkbe azok az idegen szavak, amelyeket a vándorlásunk útvonalán élő népektől vettünk át. Ma már a régészet és a genetika eredményeinek köszönhetően inkább százhusz-százharminc évben gondolkodnak a kutatók, mert nem látszanak ennél régebbi magyarságra utaló leletek az Urál keleti oldalán. Tehát valószínűleg gyorsabban közlekedtek, de az autópályán kötelező százharmincat betartották.

BÍBORBANSZÜLETETT KOSTANTIN

Az uralkodó előneve arra utal, hogy származása törvényes, már az apja is császár volt.

Bíborbanszületett Konstantin:
A Birodalom kormányzása
(950 körül)

Honfoglalás (895)

A vándorlás vélhető kezdete (765 k.)

Fejedelmválasztás Eteközben
(881 előtt valamikor)

Julianus barát első útja (1235–1236)

Anonymus: *Gesta Hungarorum*
(1200 körül)

❖ Otthonból autópálya-pihenő

Egy hosszú utazás közben kellenek megállók is, bár ezekre az állomásokra nem átmeneti szállásként gondoltak őseink. Ám amikor nem érezték magukat biztonságban valahol, akkor újra útra keltek. Az írott forrásoknak hála nagyjából tudjuk azonosítani ezeket a megállókat. Biztosan lehajtottak egyszer a pályáról a Volga folyó kanyarulatánál, mely területet egy 13. századi szerzetes, Julianus barát nevezte majd el Magna Hungariának. Fixen tartottak egy pihenőt a Fekete-tengertől északra fekvő, Levédiának elnevezett vidéken, a Kazár Birodalom szomszédságában. Illetve a Levédiától nyugatabbra húzódó Eteközben, valahol a Fekete- és az Azovi-tenger északi előterében, amelyet nyugatról a Kárpátok koszorúja határol.

❖ A kormány mögött

A kutatók szerint a sztyeppén hasító őseink igazán tarka társaság lehettek, sokféle származású és nyelvű közösség csapódott hozzájuk a hosszú út során, ám biztosan voltak lecsatlakozók is. A nomád vándorlás már csak ilyen. De kik szabták meg az irányt? Kik ültek a kormány, vagyis a zabla mögött?

Ezt a kezdetektől sajnos nem lehet tudni. Ám Levédia és Eteköz kapcsán már vannak neveink, hála egy 10. századi bizánci uralkodónak. Bíborbanszületett Konstantin császár egy olyan könyvet állíttatott össze fia számára, amely segít neki felkészülni az uralkodásra. A mű rengeteg adatot tartalmaz azokról a népekről, amelyek a császár szerint fontosak voltak, köztük a magyarokról is. Bár különböző szerzők különböző időben keletkezett munkáit gyűrja össze, így tartalmaz ellentmondásokat is, de az őseinkre vonatkozó részleteit nagyrészt hitelesnek tartják a tudósok. Lássuk a neveket!

Konstantin szerint Levédia névadója egy Levedi nevű vezető volt, ám ahhoz nem ad elegendő információt,

hogy pontosan meghatározzuk, mikor élt. Arról is tudósít minket, hogy őseink Levédiában és Eteközben a közeli Kazár Birodalom fennhatósága alatt éltek, és törzsekbe szerveződtek. Még a törzsek nevét is elárulja: Nyék, Megyer, Kürtgyarmat, Tarján, Jenő, Kér, Keszi. Megemlíti, hogy a hét törzshöz később csatlakoztak a kazároktól elszakadó kabarok is. Sőt, azt is elmondja, hogy a törzsek szövetségre léptek egymással, és Eteközben választottak maguknak egy fejedelmet.

A választásról egy másik szerző, III. Béla király névtelen jegyzője, Anonymus is tudósít, igaz, jó háromszáz évvel később a *Gesta Hungarorum*-ban. Megnevezi az egymással vérszerződést kötő törzsfőket is: Álmos, Előd, Ond, Kond, Tas, Huba és Töhötöm. Anonymus elmeséli, hogy a törzsfők Álmost választották fejedelemmé, aki a hun király, Attila leszármazottja volt. Azt is leírja, hogy Álmos anyja álmod látott: a fia új hazába vezet majd a népét, ahol dicső királyok lesznek a leszármazottjai.

Persze Konstantinnak és Anonymusnak sem kell elhinni mindent. A történészek szerint őseink valószínűleg már a szövetség megkötése után érkeztek meg Eteközbe, ahol valamikor 881 előtt választották meg az első fejedelmet, Álmost. Miután ő meghalt, a fia, Árpád lett a törzsszövetség vezetője. A hun rokonság nem bizonyítható, a legtöbb nomád uralkodó Attilára vezette vissza a családfáját. Valójában még az sem tudható biztosan, hogy Álmos és Árpád melyik törzs tagjai voltak. Arra viszont jól mutatnak rá a történetírók, hogy itt valami nagy dolog történt. Ugyanis a közel négyszáz évig hatalmon lévő Árpád-ház erre az eseményre vezette vissza uralkodói jogát.

BIZÁNCI
ÉRMÉK

10. század
Konstantinápoly

ÁLMOŠ

A hagyomány szerint anyja, Emese álmot látott, amelyben fia a turultól fogant. Krónikásaink szerint nem léphetett be Pannóniába, ezért megölték. Ez a történet azonban egy Mózesre utaló bibliai vándormotívum lehet.

ÁRPÁD

Nem sokat tudunk róla, annyi biztos, hogy öt fia volt. A pozsonyi csata előtt vagy után vesztette életét. Sírhelyét a mai napig nem találták meg.

Őseink valószínűleg elégedettek lehetek Etelközben. Volt hol legeltetniük, volt hol itatniuk, volt választott fejedelmük, volt erős hadseregük. Utóbbi onnan tudjuk, hogy rendre felbérelték őket más népek sanyargatására. A frissen megalakult sztyeppe állam tehát jól működött. Aztán beütött a baj, és kiderült, hogy innen is tovább kell állniuk. Ám végül ez az utolsó költözésnek bizonyult...

❖ Az álomotthon

Ha Álmósék nem támadták volna meg bizánci megbízásból a bolgárokat, akkor talán a bolgárok sem bérelték volna fel a besenyőket, akik súlyos csapást mértek elődeinkre etelközi szálláshelyükön. Valószínűleg ezután döntöttek úgy, hogy Etelköztől nyugatra, a Kárpátok közé költöznek. Ezt a területet ekkor már ismerték őseink, mivel korábbi portyáik során többször jártak itt (862, 881, 892, 894). Tudták, hogy morvák, keleti frankok és bolgárok osztoznak a területen, amely valójában mindhárom birodalomnak a határvidéke volt. Tudták, hogy nem esélytelenek velük szemben, hiszen megbízásból már többször bekapcsolódtak a háborúikba. Tudták, hogy a terület tökéletes a nomád állattartásra. Így született meg a döntés a 895-ös indulásról és az átkelésről a Vereckei-hágón. Ekkor viszont már nem Álmós, hanem Árpád volt a fejedelem. Ő döntött az Alföld és Erdély megszállásáról, a Dunántúl több hadjárattal történő elfoglalásáról. Miután a 907-es pozsonyi csatában őseink megvédték újdonsült otthonukat a keleti frankoktól, a honfoglalás lezárult, a vándorlás korát a kalandozások időszaka követte.

❖ A kincsek miatt...

Kalandozások alatt azt a közel negyven kisebb-nagyobb hadjáratot értjük, amelyeket őseink a 10. századi Európa különböző részeibe indítottak legtöbbször adóztatás, zsákmányszerzés, fogolygyűjtés céljából. Röviden a pénz miatt, ugyanis a vezetőréteg iránti hűség fenntartásához mindig is pénzre volt szükség. Ezért indultak a kalandozások, ezért lehetett német területeken, a frankok földjén, Itáliában, Bizáncban, de még a mai Spanyolország területén is hátrafelé nyilazó, kincseket cipelő, szolgákat terelő magyarokkal összefutni. Ugyanakkor ezeket a hadjáratokat az esetek többségében nem egy közösen tervezett és szervezett hadművelet részeként kell elképzelni, hanem inkább az egyes törzsfők által egymástól függetlenül indított, önálló akciók sorozataként.

❖ Ha egy üzlet beindul

Kalandozó őseink pedig sikert sikerre halmoztak Európában. Volt, hogy hosszabb-rövidebb ideig adó, azaz védelmi pénz fizetésére kényszerítettek uralkodókat. Bizánc például jellemzően így kezelte a magyar kérdést. Ha megunt a falai előtt pusztító kalandozókat, fizetett nekik, hogy menjenek el. Tudjuk, hogy német és itáliai uralkodók is adóztak a kalandozóknak a békéért cserébe, ám ők sokszor fel is bérelték őseinket. Zsoldot fizettek nekik azért, hogy nyílzáport zúdítsanak egy-egy riválisukra. Ám a kalandozók nem voltak telhetetlenek. Jobbára megelégedtek a városok kifosztásával, hogy pénzzel, ékszerekkel, kegytárgyakkal és szobrokkal megrakodva térhessenek vissza a Kárpátok közé. A történetírók megjegyzik, hogy a kalandozók foglyokat csak ritkán hurcoltak magukkal hazáig. Vagy rabszolgavásárokon, vagy ott helyben igyekeztek túladni rajtuk. Arról is maradt feljegyzés, hogy valakit házhoz vittek, hogy a családjától váltságdíjban részesüljenek érte.

Azt, hogy név szerint kik vezették ezeket a hadjáratokat, sajnos nem nagyon tudjuk. Ám a kevés név közül kiemelkedik Bulcsú vezéré, aki viszonylag rendszeres szereplője a korabeli krónikáknak. Például 954-ben az ő vezetésével a Rajna folyóig jutnak a kalandozók, hogy onnan Itálián keresztül gazdag zsákmánnyal térjenek haza. Azt valószínűsítik, hogy részese lehetett a mai Spanyolországba vezető hadjáratnak is, melyre egy itáliai király megbízásából indultak őseink.

❖ Az akadozó gépezet

Az első jelentős pofont a 933-as merseburgi vereség jelentette a kalandozók számára. A német I. (Madarász) Henrik király és lovagjai nem a szerencsének, hanem a tudatos felkészülésnek köszönhetik sikerüket. Bizonyították, hogy a magyar könnyűlovasság korántsem legyőzhetetlen. A vereség miatt a kalandozók egy időre felhagytak a német területek elleni támadásokkal, és 934-től inkább Bizánc megadóztatásával próbálkoztak.

A bizánciak viszont falaikban és politikai trükkjeikben bíztak. 947 körül ugyanis az adóért érkező Bulcsút patríciusi címmel ajándékozták meg, megkeresztelték, a keresztapja pedig maga Bíborbanszületett Konstantin császár lett. Azt remélték, hogy a vezér így szövetségesük és lekötöztetjük lesz. Ám tévedtek, az adóval hazatérő Bulcsú sohasem lett jó keresztény.

BULCSÚ, a portyázó magyarok egyik vezére

**LEHEL
KÜRTJE**

12. század, Dél-Itália
Jászberény, Jász Múzeum

❖ Ez így tovább nem mehet!

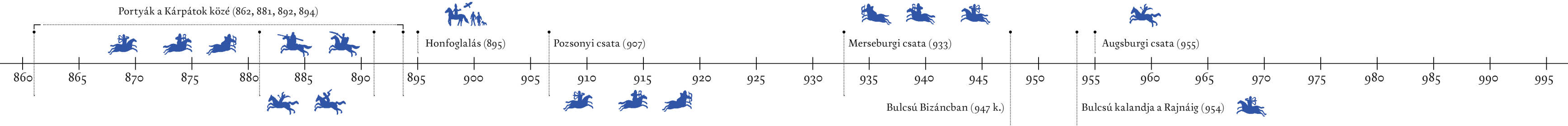
955-ben újra német földre támadtak a kalandozók. Ám szembetalálkoztak Augsburg városának falaiival, valamint a német király, I. Ottó lovagjaival. A túlerőben lévő ostromlók nagy vereséget szenvedtek, vezéreiknek egy részét elfogták és felakasztották. Így halt meg a kürtjéről ismert Lehel, illetve a fent említett Bulcsú is. A bizánciak a kereszténység elhagyásával magyarították halálát.

A vereség a nyugati kalandozások végét jelentette. Bizánc ellen ugyan még indultak hadjáratok, ám a császár megerősítette birodalma védelmét, ezért rövid időn belül ezek is abbamaradtak.

A pénzcsap elapadt. A magyar vezetőrétegnek rá kellett jönnie, hogy hatalmának biztosítását már nem a Kárpátokon kívül, hanem azon belül kell keresnie.

AUGSBURGI CSATA

Ottó király jól ismerte őseink harcmódorát, így páncélos lovasokat küldött ellenük, hogy közelharcra kényszerítse őket. A terv bejött.

FEJEDelemséGBŐL KIRÁLYSÁG

A kalandozó hadjáratok kudarcra biztosan nem tett jót az Árpádok presztízisének. Egyesek szerint népszerűségük a honfoglaló fejedelem halála óta (Anonymus szerint ez 907-ben volt) egyébként sem lehetett magas, hiszen a kalandozások vezéireiről többször megemlékeznek a krónikák, mint az aktuális fejedelemről. Így nem csoda, hogy az Augsburg után hatalomra kerülő Taksonynak, majd utódának, Gézának egyszerre kellett megbirkóznia a magukat önállósító törzsekkel és a kívülről érkező kihívásokkal. Főleg azzal, hogy országuk függetlenségének megőrzése érdekében Bizánc vagy a 962-ben megalakuló Német-római Birodalom mellé álljanak-e. A Gézát követő István még náluk is komolyabb döntésre szánta el magát akkor, amikor elhatározta, hogy európai színvonalú királysággá alakítja a fejedelemségét. Mire volt szüksége ehhez? Íme, a lista!

❖ Egy előrelátó apa

Miután 972-ben Géza hatalomra került, néhány hadjárat-tal stabilizálta uralmát az ellenőrzése alatt álló területek felett. Ezt követően hozzálátott a legégetőbb külpolitikai probléma megoldásához. Tudta, hogy fejedelemsége Európa két legerősebb birodalmának, Bizáncnak és a Német-római Császárságnak az ütközőpontján fekszik. Érezte, hogy itt az ideje oldalt választania. Mivel közelsége miatt Közép-Európa államaira az utóbbi gyakorolt nagyobb befolyást, így nyugat felé indította meg követeit. Géza azt is felismerte, hogy a kereszténység egyik ágának felvétele elkerülhetetlen ahhoz, hogy országa hosszú távon fennmaradhasson, illetve beilleszkedhessen az európai közösségbe. Itt is a nyugatot választotta, így 973-ban épp az augsburgi győztestől, a magyarok felett aratott sikereinek köszönhetően császárrá koronázott I. Ottótól kért keresztény hittérítőket. Ő maga is

megkeresztelkedett, sőt a vezetőréteget is kötelezte rá, de ez inkább csak formáság volt, mint valódi, átélt hit. Az érdek így kívánta. Viszont a fiát, Vajkot, aki a keresztységben az István nevet kapta, szigorúan keresztény szellemben neveltette. A nyugati szövetséget pedig azzal fűzte szorosabbra, hogy a bajor herceg lányát, a későbbi német-római császár, II. Henrik testvérét, Gizellát szerezte meg neki feleségül.

❖ Kurázi

Géza 997-ben fejedelmi hatalmának örökítése során is a nyugati utat választotta. Az ott megszokott módon elsőszülött fiára hagyta az országot, pedig az addig gyakorolt pogány szokásjog szerint a család legidősebb férfi tagjának, Koppánynak járt volna a fejedelmi cím. Döntése káoszt, lázongást eredményezett. István nyugati lovagokkal megerősített seregével legyőzte Koppányt, majd a somogyi urat felnégyeltette, hogy jelezze, nem tűri a lázadást. Győzelmével István biztosította maga számára az ország nyugati felét. Mielőtt viszont kelet felé fordult volna, apja örökségét folytatva koronát kért a pápától.

❖ Ütemérzék

A középkori történelem folyamán a pápák és a német-római császárok általában rivalizáltak egymással. 999 és 1002 között azonban volt egy olyan időszak, amikor egyetértés jellemezte kapcsolatukat. II. Szilveszter pápa és III. Ottó császár ugyanis egyetértettek abban, hogy a közép-európai államokat partnerré kell tenni a nyugat számára, nem pedig leigázni. Így István jól választott pillanatot ahhoz, hogy a koronakérés gesztusával országát a pápa és a császár hatalmát elismerő keresztény királyságok sorába emelje. Arról, hogy pontosan

GÉZA

A keresztségben Géza is az István nevet kapta. Egy forrás szerint úgy tartotta, hogy elég gazdag ahhoz, hogy a pogány isteneknek és a keresztény istennek is áldozzon.

I. (SZENT) ISTVÁN

Fiának, Imrének egy személyes hangvételű tanácsgyűjteményt készített Intelmek címmel. A munkában valószínűleg egy a családhoz közel álló egyházi személy is segített.

hol és mikor került sor megkoronázására, sajnos nincs biztos információnk. A helyszín vagy Esztergom, vagy Székesfehérvár lehetett. Az időpont pedig 1000. december 25. és 1001. augusztus 15. közé tehető, de az ezredforduló első napját támogató érvek tűnnek a legerősebbnek.

❖ Szívósság

A királyságot viszont nem a korona teszi, hanem a belső béke és a politikai berendezkedés. Azonban a Kárpát-medence feletti teljes uralom csak az 1003 és 1028 közötti kitartó küzdelem árán valósult meg. István és vezérei hadjáratokkal vagy tárgyalások során számolták fel a magukat önállóknak tekintő keleti és déli urak (Gyula, Ajtony, Aba Sámuel) hatalmát. A legyőzött területei részben királyi területek lettek, részben az Istvánhoz hű előkelők kapták meg őket.

❖ Vízió és minta

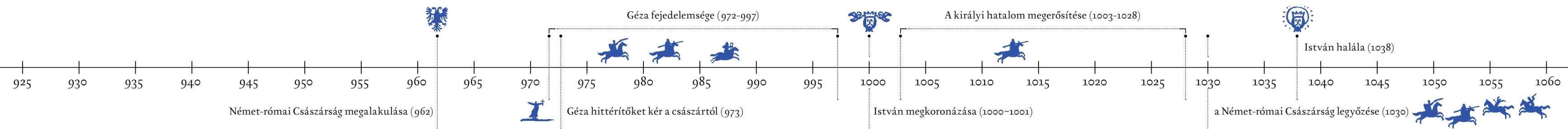
István a bajoroktól elesett keleti frank minta szerint látott hozzá a királyság megszervezéséhez. Az ország területét körülbelül negyvenöt vármegyére osztotta, amelyekben királyi, egyházi és magánbirtokok egyaránt voltak. Az uralkodó minden vármegye élére egy megyéspánt állított. Ők a király nevében jártak el: beszédtek az adót, betartatták a törvényeket, vezették a katonaságot. István az ország területének csaknem kétharmadát kitevő birtokait eltérő célokat szolgáló várspánságokba és udvarházakba szervezte. Az előbbiek irányításával megbízott várspánok a várak és a hozzá tartozó birtokok, valamint a birtokokon élő katonák irányításáért feleltek. Az udvarházakat igazgató nádorispán a folyton úton lévő királyi udvar ellátását biztosította, hiszen István még nem rendelkezett állandó uralkodói központtal. Az ország ügyeit István a királyi tanács segítségével intézte, melyben a királyság legbefolyásosabb és legvagyonosabb emberei vettek részt.

István államszervező tevékenységének más területein is (például a pénzverésben, a törvénykezésben, az oklevélkiadásban) a német hatás érhető tetten. Valószínűleg saját törvénykönyve is volt, ám ötvenhat ránc maradt törvénycikkét csak későbbi átírásokból ismerjük. Ezekből a békét, az életet, a tulajdont védő, a keresztény vallás terjedését támogató rendelkezésekből sejthetjük, hogyan alakult át az országban élők élete. A változás nagy lehetett, és természetesen nem csettintésre történt.

A nyugati, elsősorban bajor minta átvétele azonban nem járt a függetlenség elvesztésével. Amikor II. Konrád német-római császár az addigi békés viszonyon változtatva 1030-ban az országra támadt, István megvédte királyságát, biztonságot, kiszámíthatóságot és reményt nyújtva a benne élőknek.

I. (SZENT) ISTVÁN megkoronázása

ÍGY ÉPÍTSD AZ EGYHÁZADAT!

IMRE

Bátyja, Ottó halála után ő lett a trónörökös. A krónikák úgy tartják, hogy kiváló harcos és szenvedélyes vadász volt. Éppen vadászat közben vesztette életét, egy vadkan ölte meg.

GELLÉRT

A csanádi püspök István utódjához, Péter királyhoz hasonlóan velencei származású volt.

Istvánnak saját egyháza is szüksége volt ahhoz, hogy a királyság be tudjon tagozódni a keresztény európai országok sorába. Az idő azonban sürgetett, mert a szomszédos Német-római Császárság egyháza szívesen kézbe vette volna a Kárpát-medencében élők lelki életének irányítását. István tudta, hogy a fő kihívást nem az ország pogány lakosságának megkeresztelése jelenti majd. Hiszen a tömegek keresztvíz alá tartása csupán attól függ, hogy mennyi hittérítő és az ő védelmükben kirendelt marcona katona turnézza körbe az országrészeket. A valódi nehézséget annak a folyamatnak a levezénylése fogja okozni, amelynek során az ország lakói elfogadják a keresztény tanokat, és ezáltal átformálódik a világképük. Az idő telt, a német és az egyházi nyomás fokozódott. Istvánnak tehát lépnie kellett!

❖ A terv

Más nyugati államok példáján István azt látta, hogy az a leghatékonyabb, ha az egyház mindig és mindenhol jelen van. A legkisebb falvakban ugyanúgy, mint a legnagyobb városokban. A szürke hétköznapokon ugyanúgy, mint az ünnepnapokon. Az emberek születésénél és halálánál egyaránt. Ehhez a tömeges kereszteléseken túl templomok, az azok gyülekezete felett pásztorkodó papok, illetve az őket irányító főpapok kellenek. Röviden egy jól és olajozottan működő rendszer.

István tehát más országok mintái alapján, de nagy önállósággal látott hozzá a szervezőmunkához. A pápa ugyanis felhatalmazta arra, hogy a magyar egyház ügyeiben úgy döntsön, ahogy azt jónak látja.

❖ Tíz falunként egy templom!

Így hangzott a szentatya áldása által kísért uralkodói parancs, melynek hatására szépen lassan egyre több templom épült az országban. A kezdetben ritkás hálózat a század végére egyre sűrűbb és sűrűbb lett, persze nem a maihoz fogható mértékben.

István a törvényeivel arra is kötelezte a lakosságot, hogy rendszeresen látogassák a templomokat. Legalább vasárnaponként járjanak imádkozni, a papjukkal bánjanak tisztelettel, etessék-itassák az egyházfit, hogy ne legyen más dolga, csak a gyülekezet támogatása.

❖ A plébániáktól az érsekségig

Ha az István-kori egyházat egy épületként képzeljük el, akkor a földszintjét az előbb említett kis templomi közösségek, a plébániák képeznék. (Ezek hálózatát a jobb irányíthatóság miatt esperességek és főesperességek fogják össze.) Az emeleten a mindezeket magukba tömörítő egyházmegyék állnak. István uralkodása alatt ebből nyolc püspöki, kettő pedig érseki ranggal rendelkezett. A király döntése értelmében a mindenkor esztergomi és kalocsai érsekek nem kizárólag saját egyházmegyéjük vezetői, hanem a többi püspök főnökei, a magyar egyház fejei is voltak. A főpapok az induláskor természetesen egytől egyig külföldiek voltak, hiszen a magyar származású papok csak évtizedek alatt juthattak el a képzettség azon szintjére, hogy főpappá szenteljék őket. A legismertebb közülük alighanem István király fiának, Imrének a nevelője, Gellért volt. A ház kertjében aztán elkezdtek építeni monostoraikat a szintén püspöki felügyelet alatt álló bencés szerzetesek. A király rajtuk kívül a Bizánc felől érkező ortodox szerzetesek is támogatta.

A rendszer ezzel kész volt, a pápa rábólintott.

❖ Legyetek jók, ha tudtok!

Azt, hogy a lakosság a heti egy kötelező templomlátogatástól nem vált varázsütésre jó kereszténnyé, a 11. századi magyar királyok törvényeiből tudjuk. Hosszú folyamat volt ez, melyet az Istvánt követő uralkodóknak: Péternek, Andrásnak, Bélának és Lászlónak egyaránt menedzselnie kellett. Milyen új szabályokat kellett beépíteniük az embereknek a mindennapokba? Meglehetősen szigorúakat. Íme, egy szubjektív válogatás, a teljesség igénye nélkül!

Egy újabb adó: Adó jár a királynak, a földbirtokosnak és most már az egyháznak is. Ezt a korszakban tizednek nevezték. Bár az egyház a királyoktól földadományokat

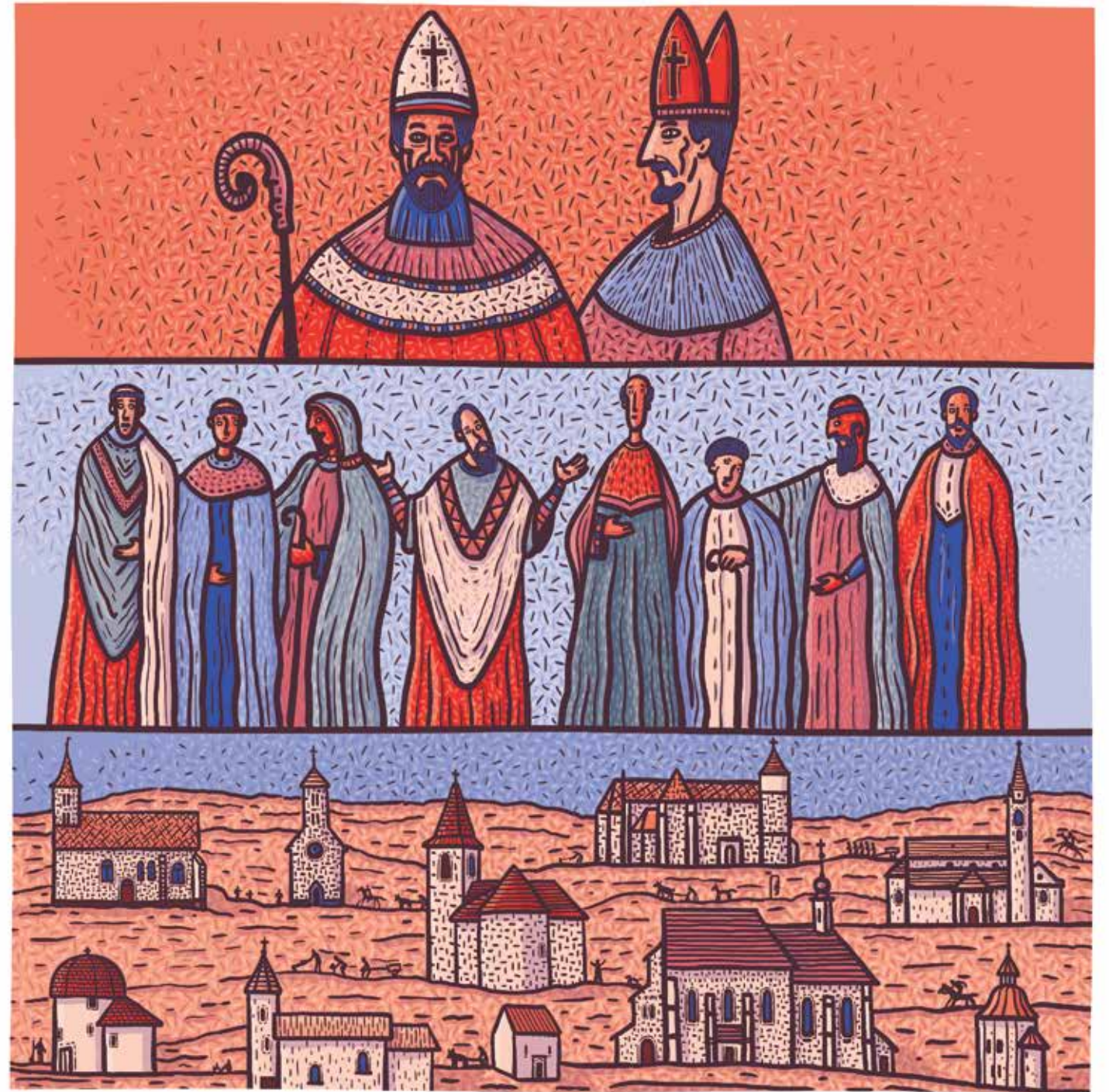
is kapott, hogy az innen befolyó jövedelmekből gazdálkodhasson, a tized volt a legnagyobb és legbiztosabb bevételi forrása. Ráadásul minél többen születtek vagy költöztek be a királyságba, annál több haszna származott belőle az egyháznak.

A keresztény szokások beépítése: A vasárnapi mise alatt csendben, áhítattal kell hallgatni a latinul szónokló papot. Aki nem így tesz, jaj neki! Idősként olcsón megússza némi dorgálással. Ám fiatakként kötözés, ostromozás és kopaszra nyírás a büntetés. A böjti napokat tartani kell, aki kerüli őket, annak sötét helyen elzárva egy hétig kell koplalnia. Temetkezni sem özszevissza, hanem szigorúan a templomkertbe szabad.

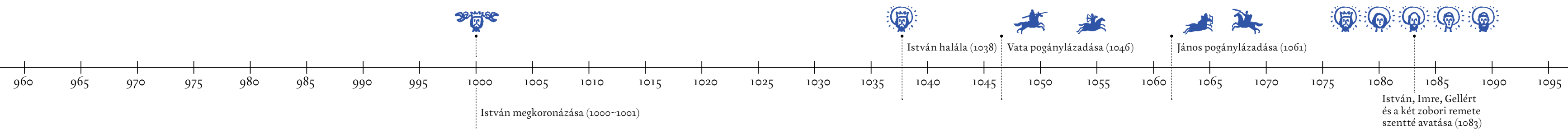
Pogány szokások kerülése: A konfliktusok kardrántással nem rendezhetők. Lányokat rabolni, paráználkodni tilos. A jövedőmondókat, táltosokat, boszorkányokat kerülni kell. Kutak mellett áldozni, fákhöz, forrásokhoz, kövekhez ajándékot vinni tiltott. A fenti szabályok megsértése büntetést von maga után.

A törvények szépen lassan átszivárogtak a mindennapokba. A pogányok azonban még István 1038-as halálát követően is jelen voltak az országban. Ennek két pogánylázadás volt a bizonyítéka. Előbb 1046-ban Vata, majd 1061-ben fia, János gyűjtötte maga köré a megmaradt pogányokat, akik mind a kereszténységet okolták rossz sorsukért. Az első lázadást, amelyben számos papot öltek meg, köztük Gellért püspököt is, I. András király verte le. A második lázadás pogányait öccse, I. Béla királysága alatt kergették szét.

1083-ban, amikor I. László uralkodása alatt az ország első szentjeit, Istvánt, Imrét és Gellértet avatták, a keresztény Magyar Királyság már ereje teljében volt.

AZ EGYHÁZ FELÉPÍTÉSE I. (Szent) István uralkodása alatt

KISZOLGÁLTATOTTSÁG ÉS BEFOLYÁS

HÜBÉR

Ha az egyik állam hűbérese a másiknak, akkor elismeri a fennhatóságát. A hűbéres adót fizet a hűbérúrnak, és hű hozzá.

INVEZTITÚRAHARC

A 11–12. században a pápa és a császárok konfliktusa. Azon zörültek össze, hogy kinek van joga kinevezni a főpapokat, és beiktatni őket a földbirtokukba.

A birodalmak mindig is úgy viselkedtek, mint a víz. Ha repedéseket fedeztek fel egy másik állam szövetségén, rögtön megpróbálták beszivárogni. Az I. István halálát követő zűrzavaros, trónharcokkal tűzdelt évtizedek pedig bőven adtak lehetőséget arra, hogy a szomszédos birodalmak, Bizánc és a Német-római Császárság urai befolyásuk alá próbálják vonni az Árpádok királyságát.

❖ Leszel a hűbéresem?

I. István 1030-ban még hadserege segítségével akadályozta meg, hogy országa II. Konrád német-római császár függésébe kerüljön. A halálát követő trónviszály viszont mégis német kezekbe lökte a királyságot. Amikor ugyanis István kijelölt utódja, a velencei származású Orseolo Péter (a lánytestvérenek fia) ellen lázadás tört ki, és Aba Sámuel (a másik testvérenek a férje) elragadta a trónját, az elűzött király III. Henrik német-római császár segítségével állította vissza a hatalmát. A támogatás ára a német hűbér lett. Péter, bár a trónját visszaszerezte, a királyság függetlenségét elvesztette. A pogány életmód szabadságának visszaállítása mellett éppen ez adta a hajtóerőt Vata 1046-os lázadásához. A zavargások következtében ismét változás történt a trónon. Az új uralkodó István unokatestvérenek, Vazulnak az egyik fia, I. András lett. A király eleinte részben a lázadókra támaszkodott hatalma megszilárdítása érdekében, ám miután uralmát megerősítette, fellépett ellenük, és leverte a lázadást. Ezt követően sikerrel állt ellen a német császár támadó katonáinak is. Előbb 1051-ben a Vértesben, majd 1052-ben Pozsonynál – a krónikák szerint Búvár Kund segítségével – mért komoly csapást III. Henrik seregére. Végül a birodalomban támadt belső feszültségeket kihasználva az ország számára kedvező békét kötött a császárral. Közel húsz év után megszűnt a magyar–német ellenségeskedés. Azonban csak rövid időre, mert az utódlással járó trónviszály újra a felszínre hozta az ellentéteket.

I. András úgy határozott, hogy fia, Salamon legyen az örököse. A trónjelölt a német császári család támogatását is élvezte, ugyanis felesége a későbbi IV. Henrik császár testvére volt. I. András döntése ellen azonban fellázadt a testvére, Béla, aki András halála után rövid időre magához ragadta a koronát. Salamon emiatt kénytelen volt elhagyni az országot, és IV. Henrikhez menekülni. Miután azonban Béla egy balesetben életét vesztette, Salamon német seregek kíséretében foglalta el a trónját. Bár a királyság nem lett a birodalom hűbérese, de a német befolyás megkérdőjelezhetetlen volt. Salamon uralmának belháború vetett véget, melyet Béla fiai, Géza és László robbantottak ki ellene. Salamon ezt követően a koronával együtt elmenekült, Gézából pedig király lett.

I. Géza tudta, hogy akárkitől is kér koronát, vagyis akárkitől kéri királysága törvényességének elismerését, az hűbérúri jogot fog formálni Magyarországra. A Salamont támogató német uralkodó szóba sem jöhetett, VII. Gergely pápa pedig túlzottan komoly elköteleződést várt támogatásáért cserébe. Így Géza választása a bizánci császárra, Dukász Mihályra esett. Visszatekintve a lehető legjobb döntést hozta, ugyanis a császárság belső nehézségei miatt komoly függő helyzet nem jött létre. A kiszolgáltatottság és a védekezés korszaka pedig a végéhez közeledett.

PÉTER

Az első magyar király, akit elűztek a trónról. Ez családi vonás lehetett, apját, a velencei dózsét szintén elűzték. Am vele ellentétben Péter egyszer még visszatért.

ABA SÁMUEL

István sógorát a Péter ellen felázadók választották királlyá. Am mivel kevésbé őrizte István örökségét, az egyházzal együtt ellene fordultak.

❖ **Középhatalom születik**

A fordulat I. Géza utóda és testvére, I. László uralkodása idején következett be. A király ügyesen használta ki az investitúraharcot, a pápa és a német-római császár egyre erősödő rivalizálását. Kezdetben az érdeke azt diktálta, hogy VII. Gergely oldalára álljon. A pápa ugyanis hűbéri eskü nélkül is elfogadta törvényes uralkodónak, míg IV. Henrik továbbra is Salamont tekintette a valódi magyar királynak. Amikor viszont László a horvát király halálát követően a helyi urak egy részének támogatásával elfoglalta Horvátországot, feldühítette a pápát. II. Orbán pápa ugyanis saját hűbérének tekintette a területet. Így László oldalt váltott, és az egyházfővel szemben már IV. Henrik császárt támogatta. Mivel Salamon pár évvel korábban életét vesztette, a szövetségkötésük előtt minden akadály elhárult. A magyar terjeszkedést Bizánc sem nézte jó szemmel, mivel a Horvátországgal szomszédos Dalmácia hivatalosan a birodalom része volt. Az általuk felbérlet kunokat azonban a magyar seregek visszaverték. László Horvátország elfoglalása mellett Orosz-, Lengyel- és Csehország irányába is aktív külpolitikát folytatott – ez mind annak a jele, hogy a Magyar Királyság megerősödött.

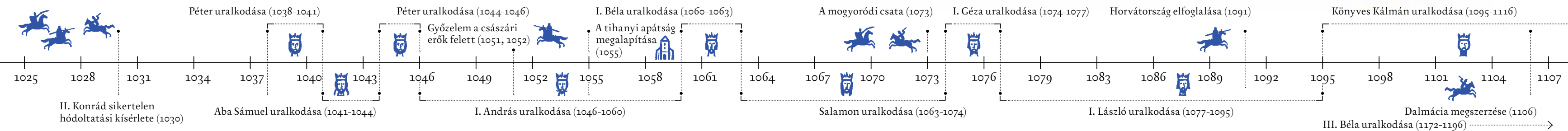
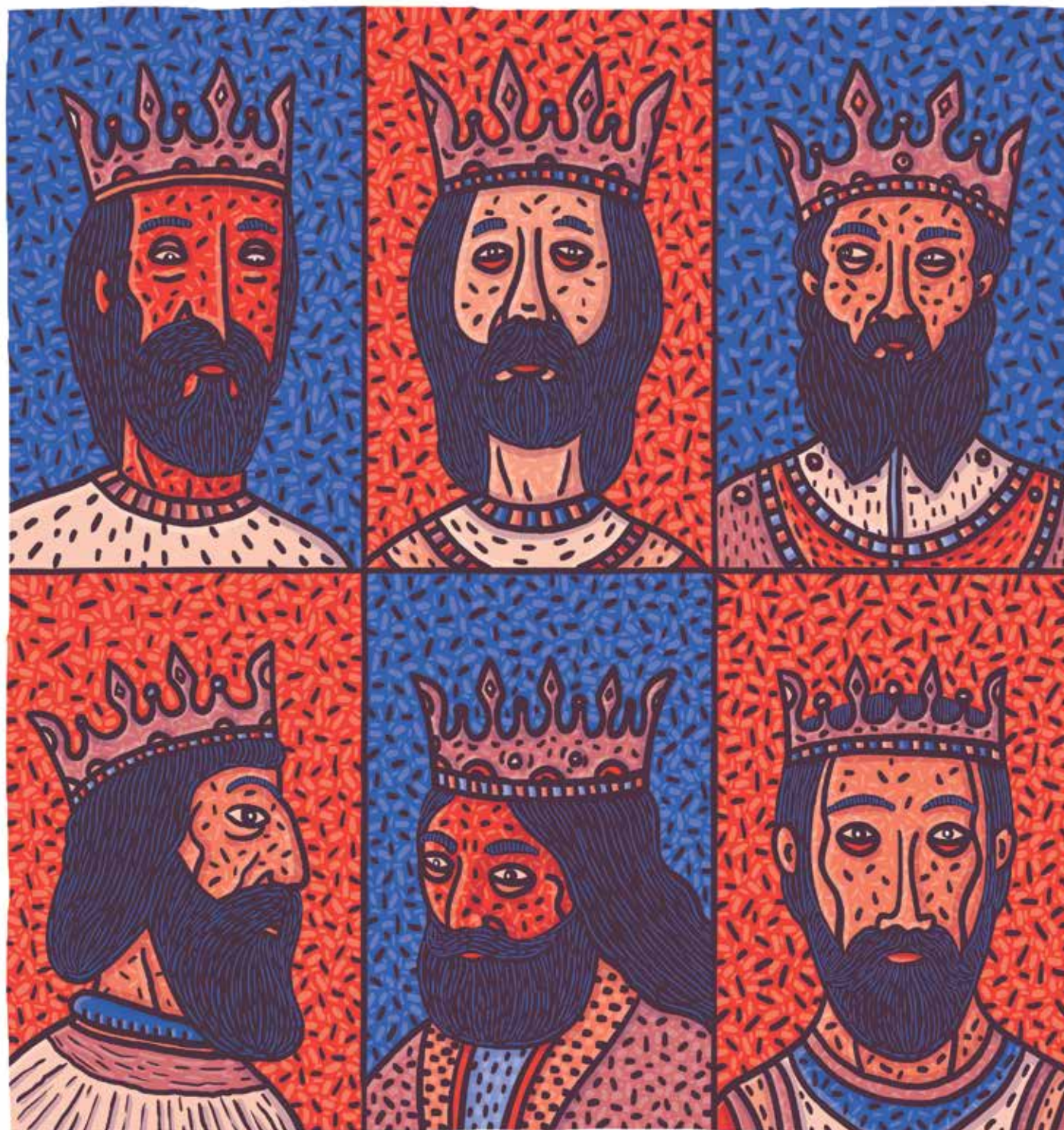
Könyves Kálmán, aki trónra kerülése előtt püspök volt – neve kiemelkedő műveltségére utal – folytatta nagybátyja, I. László politikáját, és megszerezte Dalmáciát. A kereskedelmi szempontból roppant értékes terület ellenőrzése a királyság nemzetközi politikai súlyát is növelte. Ezzel új európai középhatalom született.

A 12. század későbbi uralkodói az előző század királyaihoz képest békés körülmények között építhették az országukat. Bár a Bizánci Birodalom időnként megpróbált belepiszkálni a királyság ügyeibe, komoly veszélyt nem jelentett. Ahogy az investitúraharc résztvevőit is túlzottan lefoglalta az egymás elleni küzdelem.

A 12. század legnagyobb nemzetközi hírnévnek örvendő magyar királya kétségtelenül III. Béla volt. I. Lászlót tartotta példaképének, elérte a pápánál a szentté avatását.

A Bizáncban nevelkedő, ott az államvezetés csínját-bínját elsajátító uralkodó európai viszonylatban is gazdagnak számított. Rangját jelzi, hogy a felesége a francia király nővére volt. Ő terjesztette el az ügyek – főleg a birtokadományozások – írásbeli intézésének gyakorlatát, melyre külön hivatalt hozott létre kancellária néven. Valószínűleg itt dolgozott az őseink történetéről mesélő krónikás, Anonymus is.

I. ANDRÁS (1046-1060), **SALAMON** (1063-1074), **I. GÉZA** (1074-1077)
I. (SZENT) LÁSZLÓ (1077-1095), **KÖNYVES KÁLMÁN** (1095-1116), **III. BÉLA** (1172-1196)

ELVÁRÁSOK, VÁLTOZÁSOK, FESZÜLTSEGEK

István és utódai nem csupán a keresztény vallás megtartását, hanem a nomád életmód végleges feladását, és az új, keresztény társadalmi rendbe történő beilleszkedést is megkövetelték alattvalóiktól. Bár ezek a változások megtörténtek, de feszültségek bőven akadtak.

❖ A kiindulópont

A honfoglaló magyarok törzsi-nemzetségi keretek között éltek. Az egymással rokoni kapcsolatban álló nagycsaládok nemzetségekbe szerveződtek, amelyek törzsekbe tömörültek. A törzsek tagjai egymásra szabad emberként tekintettek. A Kárpát-medencében talált vagy a kalandozások során fogolyként behurcolt idegen származásúakat viszont szolgának tartották. A társadalom élén a fejedelem állt, akit közvetlenül a törzsi és nemzetségi előkelők követték. Alattuk helyezkedett el a szabad köznép, ez volt a korabeli társadalom legszélesebb és legsokszínűbb rétege. Ide tartozott az a család is, amelynek csupán néhány állata volt, és az is, amelynek több száz marhából álló gulyája. Sőt, ide sorolódtak azok a katonák is, akik a kalandozó hadjáratok idején szép summát szereztek az előkelők fegyveres kíséretéeként. Az államalapítás viszont az addigi rend felrúgását, a szabadság korlátozását jelentette.

❖ A szabadság határai

A keresztény királyság létrejötté, a vármegyerendszer kiépítése, a földek egy részének magántulajdonba kerülése jelentős változást eredményezett a korábbi szabad-szolga tengelyen. Egyre többen kerültek ugyanis függésbe, mely bár nem minden esetben járt a szabadságuk elvesztésével, de jelentősen korlátozta mozgásterüket.

Nézzünk néhány példát a 11–12. század társadalmából, ám most kezdjük alulról!

A ranglétra alján a szolgák álltak, akiket uraik lényegében tárgyként kezeltek. Még a családalapításról sem dönthettek önállóan. Egyetlen reményük a felszabadítás volt, amit a törvények megengedtek. Számuk a korszakban folyamatosan csökkent.

A szabadok közösségének legszélesebb rétegét a közszabadosok képezték. Teljesen azonban ők sem voltak függetlenek, mivel saját birtok híján más földjén dolgoztak. Arról viszont maguk dönthettek, hogy kinél vállalnak munkát. A szabadok különleges csoportját alkották a telepések (latinul hospesnek, vagyis vendégnek hívták őket), akik a 11. századtól, gyakran királyaink hívására vándoroltak be külföldről, és telepedtek meg az addig lakatlan, megműveletlen területeken. Cserébe kiváltságokat, például több évnyi adómentességet kaptak.

A vitézek, vagyis a fejedelemség alatt katonáskodásból élő szabadok két táborra szakadtak. Az egyiket a saját földbirtokkal rendelkező, hadba hívható szabadok képezték, míg a másikat a várispánságok alatt szolgáló, birtok nélküli várjobbágyok. Utóbbiak bár szabadon költözhetek, de kizárólag egy másik várispánságba. Megmaradt szabadságukra kényesen ügyeltek.

A legnagyobb mozgástérrel természetesen továbbra is az elit rendelkezett: a király, valamint az őt körülvevő világi és egyházi méltóságok. Hatalmuk hátterét az általuk igazgott királyi vagy egyházi birtok jövedelme és kisebb méretű magánbirtokuk jelentette.

❖ Kényszerű életmódváltás

Azok, akik ragaszkodtak a pogány életmódjukhoz és féltették a szabadságukat, vándorlásra kényszerültek. Több ezer ember hagyta el addigi otthonát, akik közül sokan lopásból tartották fenn magukat. Az elharapódzó erőszakon királyaink

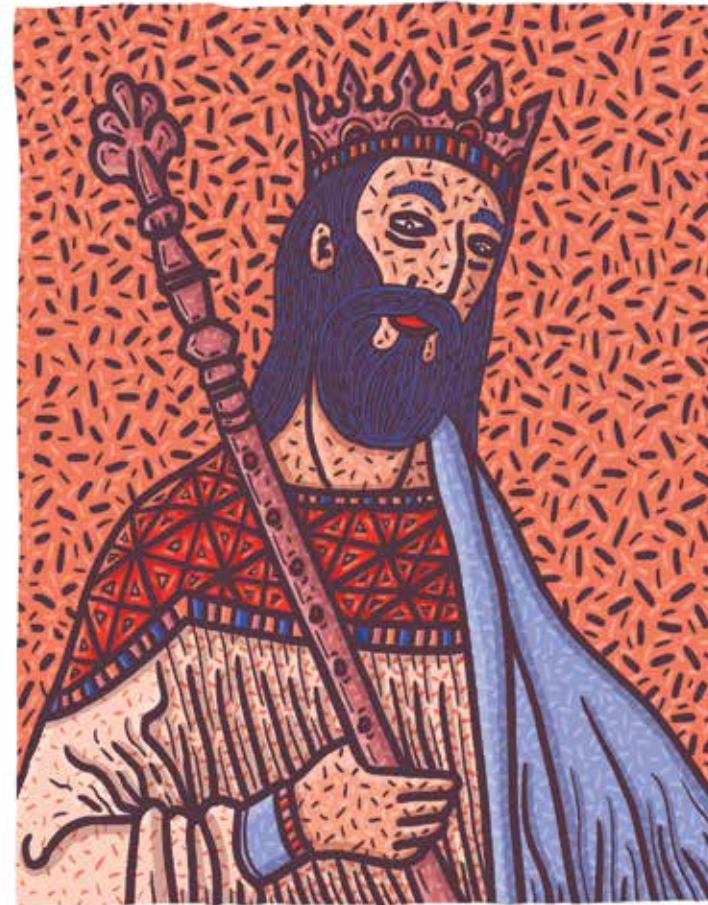
roppant kemény, elrettentő célú törvényekkel igyekeztek úrrá lenni. A helyzet súlyosságát jelzi, hogy a vándorlókat érintő első törvényeket meghozó I. László már egy tyúk értékének megfelelő lopást is megvakíttatással büntetett. Efőlt pedig halálos ítéletet szabott ki az elkövetőkre. Ezzel párhuzamosan megtiltotta a kóborlást, a folyamatos vándorlást. Egyrészt, hogy ellenőrizni tudja a népességet, másrészt, hogy biztosítsa a földbirtokok megműveléséhez szükséges munkaerőt. Utódja, Könyves Kálmán valószínűleg azért tudott lazítani a lopásokra vonatkozó törvényeken, mert I. László szigorúsága hatásos volt. A kóborlás aztán a 12. század elejére nagyrészt megszűnt. A betagozódás megtörtént, a nyugalom helyreállt, és jött II. András.

❖ Az „új intézkedések”

A korabeli oklevelekben így nevezték II. András politikáját, mely a királyság nyugat-európai mintákhoz való felzárkóztatását célozta. Ennek középpontjában a királyi birtokok jelentős részének eladományozása állt. A főleg az ispánok irányítása alól kivett földeket részben nagybirtokosok, részben viszont egy új társadalmi csoport tagjai, a királyi szerviensek kapták, akik az uralkodó felé tanúsított hűségükért cserébe egyéb kiváltságokban is részesültek. Például adómentességet kaptak, ha a király mellett katonáskodtak. Ez az intézkedés miatt az ispánok hatalma és befolyása csökkent, hiszen az uralkodó az adományok révén közvetlenül magához kötötte a királyi szervienseket. Mindez feszültséget szült. II. András azonban végig kézben tartotta a hatalmat, amit Gertrúd királyné meggyilkolásának a megtorlása is bizonyít.

Az 1222-ben kiadott Aranybulla az „új intézkedések” összegzésének tekinthető. Ez volt az első olyan magyar törvény, amelyet oklevél formájában bocsátottak ki. Elnevezését a hitelességét igazoló, aranylemezekből álló pecsétről kapta. Az Aranybulla legtöbb rendelkezése a királyi szervienseknek kedvezett. Mivel a későbbiekben ők

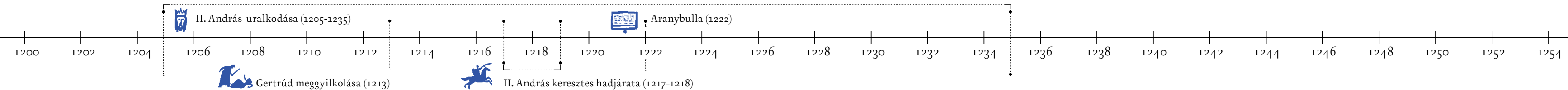
adják a nemesség tömegét, az ekkor megszerzett kiváltságaik fogják a későbbi nemesi előjogok alapját képezni. Ilyen volt például a teljes adómentesség, vagy az, hogy kizárólag az ország védelme esetén kellett saját költségen katonáskodniuk. A püspökök, a világi előkelők és a (formálódó) nemesség pedig megkapták az ellenállás jogát, amennyiben a király megszegné az Aranybullában foglaltakat. Ez azonban nem állt II. András szándékában.

II. ANDRÁS

A TÁRSADALOM FELÉPÍTÉSE II. András uralkodása alatt

PUSZTULÁSBÓL ÚJJÁÉPÜLÉS

A mongolok (akiket a forrásokban tatároknak is neveznek) mozgolódásának hírére először a Magna Hungaria keresésére induló Julianus barát hozta meg IV. Béla királynak, II. András fiának. A veszélyt azonban ekkor még kevesen vették komolyan. Pedig a 13. század elejére Ázsia jelentős része már a Mongol Birodalom ellenőrzése alatt állt, és a mongolok a keleti sikerek után a kelet- és közép-európai államokat vették célba.

❖ Van baj...

Az országot ugyanis más jellegű konfliktusok osztották meg. Például az, hogy a király sorra visszavette a birtokokat apja, II. András híveitől, illetve anyja, Gertrúd gyilkosaitól. Amíg az érintettek tiltakoztak, a mongolok közeledtek. Aztán fellángolt az idegengyűlölet is az országba beengedett nomádokkal szemben, akik főként kunok, kisebb részt jászok voltak. Sokan a mongolok kémeinek tartották őket, ráadásul pogány vallásuk és vándorló életmódjuk miatt gyakran kerültek összeütközésbe az egyházzal és a lakossággal. Amikor egy kunellenes csoport meggyilkolta a kun fejedelmet, a felbőszült nomádok pusztítva hagyták el az országot.

A mongol vezér, Batu kán seregei eközben elérték a határt. IV. Béla védekező előkészületei ellenére a támadás elsöprő erejű volt. Sem a Kárpátoknál, sem Muhinál nem tudta megállítani az ellenséget a hősiessen küzdő magyar sereg. Győzött a túlerő. A kán azonban mégsem lehetett teljesen elégedett, mert nem sikerült fogságba ejteni a Dalmáciáig menekülő királyt. A mongolok közel egy évig tomboltak az országban, majd 1242 tavaszán váratlanul távoztak. A királyság megmenekült, ám jelentős embervesztéssel szembesült és újjáépítésre várt. Nézzük, milyen lépésekben tette IV. Béla néhány évtized alatt az országát újra a térség vezető hatalmává!

❖ Birtokok és kővárak

Az ország fallal megerősített települései és kővárai viszonylag sértetlenül vészték át a mongol támadást. Igaz, az utóbbiakból nem volt sok, a tatárjárás előtt mindössze tíz emelkedett ki az addig többnyire fából és földből készült várak sorából. Az ország védelme érdekében azonban IV. Béla növelni akarta a számukat. Innentől kezdve csak az kapott földadományt, aki kővár építésébe kezdett. A király maga járt elől a jó példával, de az építkezésbe az ország főnemesei és főpapjai egyaránt bekapcsolódtak. 1270-re már kereken száz kővár állt a királyságban, a század végére pedig számuk megháromszorozódott. Fontos azonban megemlíteni, hogy a birtokadományok a lehetőség mellett kihívást is jelentettek új tulajdonosainak. Mivel a király gyakran a tatárok által elpusztított, szinte lakatlan területeket adományozta el, a birtokok benépesítése és felvirágoztatása az ő feladatuk lett.

❖ Falvak és városok

A tatárjárás súlyosan érintette az ország településeit is. Bár a hegyvidéki területek is komoly veszteségeket szenvedtek, de a síkságok falvai szinte teljesen eltűntek, egyes kutatók 50–80%-os pusztulással számolnak.

A tatárjárás előtt a királyság területén több mint tízezer falu volt, ám ezek lakosságszámában és kinézetben is lényegesen különböztek. IV. Béla idejére az addigi faluképet uraló sátrakat és veremházakat kicsi, de masszív, fatörzsekből készült boronházak váltották fel. Az nem egyértelmű, hogy pontosan hány falut pusztítottak el a mongolok, mert eltűnésükben a hosszú távú társadalmi-gazdasági változások is szerepet játszottak.

Az első városok még a tatárjárás előtt jöttek létre, legtöbbször a várak mellett. Mivel a vár vagyonos lakóinak rendszerint

volt igénye a luxusra, így a várak piacain gyakori vendégek voltak többek közt a zsidó és muszlim kereskedők is. A 11. századtól aztán már várakra sem volt feltétlen szükség egy város kialakulásához. Budának (mai Óbuda) például elég volt a kedvező földrajzi helyzet, a jó dunai átkelési lehetőség. A városok nemcsak közlekedési csomópontok, hanem gazdasági, hatalmi, vallási, oktatási és kulturális központok is voltak. Az Árpád-kor végére számuk negyven fölé emelkedett, de egyikük lakossága sem haladta meg az ötezer főt. Magyarok, németek, szlávok, franciák, itáliaiak, zsidók és muszlimok éltek bennük. A városok felé IV. Béla adott kiváltságokat. Buda, Pest, Győr, Nyitra, Besztercebánya, Szeged és Zágráb lakosai olyan jogokkal rendelkeztek, mint a nyugat-európai városok lakói. Például saját bírót és papot választhattak, peres ügyeiket maguk intézhették, szabadon végrendelkezhettek, és adót is csak a királynak fizettek, évente egy összegben.

❖ Betelepülők

A tatárjárás, valamint az azt követő éhínség az ország egyes részeiben a lakosság felét, sőt helyenként még ennél is nagyobb hányadát elpusztította. Az Alföld szinte teljesen elnéptelenedett. A lakosság pótlására és az ország védelmének biztosítására IV. Béla hozzálátott a betelepítéshez.

Visszahívta a kunokat, akik a jászokkal együtt többségében az ország elnéptelenedő, középső részére költöztek be. Katonai szolgálatukért cserébe adómentességet kaptak. Mindeközben Erdélybe román, északra cseh, lengyel, ruszin és morva, főleg földművelésből és állattartásból élő népesség vándorolt be.

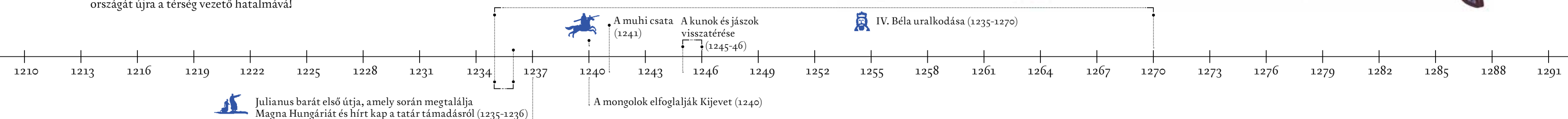
IV. Béla nyugati (főleg német) hospeseket is hívott az országba, akik főként Erdélybe és a Felvidékre költöztek be, és földművelésből, kézművességből, bányászatból, kereskedelemről éltek. Elsősorban az utóbbiból, valamint iparúzésből és hitelezésből éltek az ekkoriban beköltöző zsidó családok is. A zsidó lakosok a király 1251-es kiváltságlevelének köszönhetően európai viszonylatban is jelentős szabadsággal rendelkeztek.

❖ Felpörgő társadalmi folyamatok

A fenti folyamatok felgyorsították a földművelésből élő társadalmi rétegek összeolvadását, így alakult ki a jobbagység, mely a lesüllyedő várjobbágyokról kapta a nevét.

A király korábbi birtokadományozási és várépítési politikája a nagybirtokosok megerősödéséhez vezetett. Hatalmukat pedig csak növelte, hogy egyre többen álltak a szolgálatukba. A védelemért és a megélhetésért cserébe igazgatták birtokaikat, vezették haderejüket. Mivel a nagybirtokosok lényegében (kiterjesztett) családtagként tekintettek rájuk, ezt a rendszert familiaritásnak nevezzük.

Ezért a király birtokokkal és kiváltságokkal támogatta azokat, akik nem őket szolgálták. Ennek a csoportnak a gerincét a királyi szerviensek adták, akiket egy 1267-es törvényben – amelyben engedélyt kaptak arra, hogy képviseltesék magukat a törvénytáborokon – már nemeknek neveztek. A támogatókra nagy szükség volt, mert az Árpád-ház utolsó évtizedei a királyi hatalom kiszolgáltatottságáról, a főurak megerősödéséről szóltak.

IV. BÉLA

A tatárjárás után az ő irányításával épült újjá az ország, ezért második honalapítónak is nevezik.

CSÁK MÁTÉ

Kezdetben még III. András oldalán állt, de hamar az ország legerősebb oligarchájává vált. Központjában, Trencsénben királyi mintára építtette ki az udvarát.

Az Árpád-ház utolsó évtizedének főszereplői az oligarchák voltak. Kik ők? Miben többek egy nagybirtokosnál? Hogy nőttek a korszak királyainak fejére? A válaszokért a 13. század első feléig kell visszamennünk.

❖ A legnagyobb urak

Az ország legnagyobb birtokosai, a tartományurak hatalmas földekkel gazdagodtak II. András és IV. Béla adományozási politikájának következtében. Mivel sokszor egész ország-részek álltak az irányításuk alatt, jelentős befolyással bírtak a királyság mindennapjaira. Bár hatalmuk alapját birtokaik, váraik és familiárisaik adták, előszeretettel törekedtek az országos méltóságok megszerzésére is. Ugyanis nádorként, vajdaként, vagy legalább megyésispánként nemcsak királyi birtokok kerültek a kezükre, de lehetőségük nyílt arra is, hogy ítélkezessenek az alájuk rendelt lakosság felett. Sőt, tisztségükből kifolyólag a királyi tanács tagjai lettek, amit befolyásuk kiterjesztésére használtak fel.

Hatalmukkal gyakran visszaéltek, mindig saját érdekeik szerint cselekedtek. Így hol a királyok legerősebb támaszai, hol legkártékonyabb ellenlábasai voltak. Azokat az elbizakodott tartományurakat, akik odáig vetemedtek, hogy sokszor még az uralkodói hatalmat is kizárták a területükről, oligarcháknak nevezzük. Az uralkodók tudták, hogy nem bízhatnak bennük. Azzal is tisztában voltak, hogyha nem tudnak kellő erővel fellépni ellenük, akkor a békekesség érdekében el kell nézniük a törvénytelenégeiket.

Az oligarchák azonban nem kizárólag a királyt leckéztették, hanem gyakorlatilag bárkit, aki céljaik megvalósítását gátolta. Ha nem tudtak elcsereálni vagy megvenni valamit, megszerezték erőszakkal. Ha pénzre volt szükségük, raboltak maguknak. Emiatt a század második felére szinte állandóvá váltak a kisebb-nagyobb fegyveres összecsapások.

A korszak legnagyobb oligarchái közé az ország északnyugati megyéit birtokló Csákok, a Dunántúlt uraló Kőszegiek, az északkelet felett hatalmat gyakorló Abák, a Tiszántúlt irányító Borsák és az Erdélyt ellenőrzésük alatt tartó Kánok tartoztak.

❖ Szűkül a tér

IV. Béla uralkodásának végére az oligarchák elszemtelenedtek. Jót tett nekik az a családi viszály is, amely a király és fia, István között robbant ki. A zűrzavaros időszakot birtokaik és befolyásuk növelésére használták fel. IV. Béla halálát követően pedig hamar igyekeztek megismertetni az új királlyal hatalmának korlátait. A mindössze két éves uralkodása alatt azonban V. István még sikerrel állta a sarat az öt egyre nagyobb kihívások elé állító nagyurakkal szemben. Leszámolni viszont nem tudott velük. Épp a kisfiát, Lászlót elrabló szlavón bán ellen gyűjtött sereget, amikor váratlanul meghalt.

Amint IV. (Kun) László tízévesen trónra került, az oligarchák el is ragadták tőle az ország irányítását. A hatalomért folytatott küzdelemben azonban egymást sem kímélték, a közrend megbomlott. A rend helyreállítása érdekében a főpapok egy csoportja 1277-ben addig egyedülálló

IV. (KUN) LÁSZLÓ

Anyja kun volt, ezért a király sok időt töltött köztük. A szokásaik szerint élt. Felesége mellett kun szeretőket is tartott. A főpapok meg-haragudtak rá. Engesztelés-képp a király egy csatában kunjai ellen fordult.

A KUNOK

A kunok ütőképes hadereje csak a királynak engedelmesskedett. Ezért az uralkodók rendre elnézték, hogy a kunok bár megkeresztelkedtek, mégsem élnek keresztényként.

módon országos gyűlést hívott össze. Az itt megjelenő főpapok, bárók, valamint a nemesek és a kunok küldöttei egyaránt kifejezték, hogy a királytól várják a béke visszaállítását. A szándék megvolt, a lehetőség kevésbé. Az oligarchák megfékezésében IV. (Kun) László főleg a személyéhez közvetlenül hű kunok haderejére támaszkodhatott.

Bár a király a nagyurak egy részével szemben ért el sikereket, támogatói bizalmát nem sikerült megőriznie. A pogány életmódjukat megtartani akaró kunoknak és a megtérítésüket követelő egyháznak nem tudott egyaránt megfelelni. Rossz döntései sorozatával végleg elszigetelte magát. Végül kun gyilkosok végeztek vele. Azt viszont soha nem fogjuk megtudni, hogy a gyilkosságot a bosszú motiválta, vagy esetleg egy (vagy több) oligarcha rendelte-e meg.

❖ Kérjük a következőt!

A király meggyilkolása nagy felfordulást eredményezett az országban. Mivel utód nélkül halt meg, többen is bejelentették igényüket az ország trónjára. Az új uralkodó kiválasztásába pedig az oligarchák is bekapcsolódtak. Ők többségében azt a jelöltet támogatták, aki szerintük legkevésbé szól bele a magánügyeikbe. Így bár az Anjou- és a Habsburg-trónigénynek is akadtak támogatói, végül II. András Velencében nevelkedő unokáját, az esztergomi érsek által támogatott András herceget koronázták meg. Törvényes származását már a korszakban is sokan megkérdőjelezték, mivel egyesek szerint az apja házasságtörő kapcsolatból született. Igazság vagy rosszindulatú pletyka? Már sohasem derül ki.

❖ Az utolsó aranyág

III. András uralkodása szintén az oligarchákkal való birkózással telt. Ám a király és az őt támogató főpapi kör bölcs módon a megoldást a háborúk helyett a reformokban látta. Így az uralkodó Lodomer érsek javaslatára átalakította a királyi tanácsot. Ez a testület a király törvénykezését és a törvények végrehajtását segítette. Üléseire ettől kezdve a nemesség királpárti képviselői is meghívást kaptak, hogy ellensúlyt képezzenek a nagyurakkal szemben. A tanács mellett az innentől rendszeresen összehívott országos gyűléseken is az oligarchák hatalmát korlátozni kívánó rendelkezések születtek. Azonban hiába volt ez a közakarát, a megvalósításhoz szükséges gazdasági és katonai erő felett továbbra is az oligarchák rendelkeztek.

Lodomer halála után a király stratégiát váltott. Megegyezést keresett az erre nyitott oligarchákkal. Az üzleten mindkét fél nyert. András plusz erőt a rendteremtéshez, a nagyurak pedig lehetőséget a királlyal szembeszállók aprításához. Amikor azonban 1300-ban Anjou Károly trónkövetelőként érkezett az országba, III. András újabb politikai fordulatra kényszerült – nem kockáztathatta meg, hogy a vele nem szimpatizáló oligarchák Károly mellé álljanak. Bár hozzálátott meggyerésükhöz, tervét már nem tudta kivitelezni.

III. András 1301 januárjában bekövetkező halálával az Árpád-ház története a végéhez ért. Az oligarcháké azonban korántsem, az igazi káosz még csak ekkor kezdődött.

III. ANDRÁS, az utolsó Árpád-házi király

IV. (Kun) László uralkodása (1272-1290)

III. András uralkodása (1290-1301)

IV. Béla uralkodása (1235-1270)

Országos gyűlés a Rákos mezején (1277)

Az esztergomi érsek kiközösítette az egyházból IV. (Kun) László királyt (1279)

Anjou Károly trónkövetelőként érkezik az országba (1300)

1252 1254 1256 1258 1260 1262 1264 1266 1268 1270 1272 1274 1276 1278 1280 1282 1284 1286 1288 1290 1292 1294 1296 1298 1300 1302 1304 1306

V. István uralkodása (1270-1272)

IV. (Kun) László a hód-tavi csatában leveri az ellene lázadó kunokat (1282)

Az Árpád-ház férfiágának kihalása (1301)

AZ ÚJ KEZDET

III. András halálával megindult a versenyfutás a királyi trónért. A győzelmet jelképező koronát viszont csak az emelhetette magasba, aki trónjelölt társai mellett az ország oligarcháit is lehajrázta.

❖ Csak egy maradhat...

1301 és 1307 között az Árpádok három leányági rokona (azaz Árpád-házi királylányok leszármazottai) is bejelentkezett az uralkodói címért: Anjou Károly, Přemysl Vencel és Wittelsbach Ottó. Ám a trón megszerzéséhez a származáson túl erős támogatókra, az oligarchák jóváhagyására és egy szabályos koronázásra is szükség volt. A század elejére kialakult szokásnak megfelelően ugyanis csak azt tekintették az ország törvényes urának, akinek a fejére az esztergomi érsek Székesfehérváron helyezte a Szent Koronát. Ez a hármas szabály később sok mindent összekuszált.

Az oligarchák persze nem voltak ostobák. Nem álltak olyan jelölt mögé, aki kicsit is veszélyeztette volna hatalmukat. Amikor 1301-ben választaniuk kellett a nápolyi király tizenhárom éves unokája, Anjou Károly és a tizenkét éves cseh trónörökös, Přemysl Vencel között, a délvideki urakon kívül mindenki az utóbbi támogatása mellett döntött. Vencel apját ugyanis kisebb kockázatnak ítélték, mint a Károlyt támogató pápát. Az egyházfő ugyanis dühös volt rájuk az egyházi vagyon rendszeres megcsapolása miatt. Mindkét tábor megkoronázta a saját jelöltjét, ám egyik ceremónia sem volt szabályos. Károlyéból a Szent Korona és Székesfehérvár, Venceléből a végig Anjou-párti esztergomi érsek hiányzott.

A pápa aztán kampány üzemmódba kapcsol. Követi útján tolmácsolt ígéreteivel, parancsaival, fenyegetéseivel három év alatt jelentősen megnövelte Károly hazai

táborát. Az oligarchák egy része az Anjou-trónkövetelő mögé állt, másik részük azonban továbbra is tartotta tőle a távolságot. Amikor Vencel körül végleg elfogyott a levegő, apja 1304-ben hazaköltöztette, ám elcsomagolták magukkal a Szent Koronát is. A következő évben Vencel lemondott a magyar királyi címéről.

Ekkor kapott meghívót a trónra a bajor Wittelsbach Ottó. Előbb begyűjtötte Venceltől a Szent Koronát, majd kalandos úton becsempészte az országba. A nagy titkolózásra azért volt szükség, nehogy az ellenfelei kezére jusson az értékes rakomány. Bár az érkezését követően Székesfehérváron hamar átesett a koronázáson, de az esztergomi érsek távolléte miatt ez is érvénytelennek számított. Ottó támogatóinak száma nem volt jelentős. Valószínűleg a negyvenes éveiben járó bajor is hamar rájött, hogy valójában nem őt akarták a trónon látni, csak haza akarták hozatni a Szent Koronát. Úgy döntött, hogy a saját biztonsága érdekében mindig magánál tartja. Éppen szövetségkeresőben járt Kán Lászlónál, amikor az erdélyi vajda fogságba ejtette, a koronát pedig elvette tőle. A kínos helyzetbe került Ottó szabadulását követően meg sem állt Bajorországig. A lényeg viszont egy ideig még Erdélyben maradt.

❖ Három a magyar igazság

A pápai követek aztán újra mindent beleadtak, hogy Károly oldalára állítsák a kétkedőket. Az oligarchák teljes támogatására persze ők sem számítottak. Ám az mindenképpen sikernek volt mondható, hogy amikor az esztergomi érsek 1309-ben a budai Nagyboldogasszony-templomban (a mai Mátyás-templomban) egy átmeneti koronával másodszor is királlyá koronázta Károlyt, az uralkodót ünneplő tömeg soraiban már több nagyúr is jelen volt. A legnagyobb oligarchák közül csak Kán László maradt teljesen távol. A Kőszegiek személyesen is, Csák Máté követ

útján képviseltette magát. Úgy tűnik, beletörődtek abba, hogy a trónversenyben utolsóként talpon maradt Anjou-ból lesz az ország következő uralkodója. Károlyt végül 1310-ben harmadszorra is királlyá koronázták, immár az Erdélyből visszakapott Szent Koronával. Így az első próbát kiállta, az ország törvényes ura lett. Ám ahhoz, hogy tényleg, ne csak névleg legyen király, háborút kellett indítania a hatalmát elszippantó oligarchák ellen.

❖ Egy sem maradhat...

Károly a küzdelmében mindenkire számított, akinek elege volt az oligarchák törvénytelenégeiből. Az egyházra, a nagyurak által sokszor kirabolt vagy megadóztatott városokra és a familiárisi kötelékükből szabadulni akaró nemesekre. Tudta viszont, hogy nagy tömegek csak akkor állnak mellé, ha bizonyítja, van reális esélye a győzelemre.

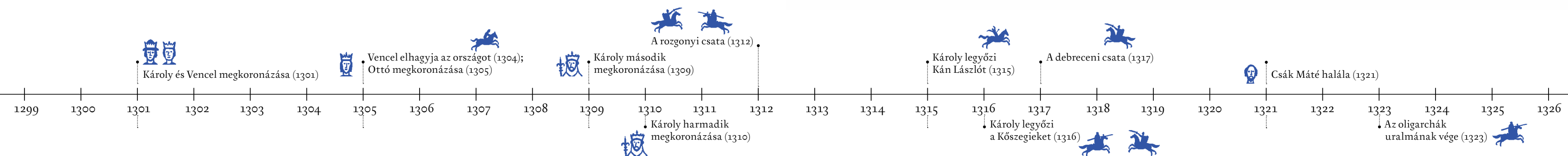
1311-ben Károly éppen Budán tartózkodott, amikor Csák Máté ostrom alá vette a várost. Az ország legerősebb nagyura valószínűleg túsul akarta ejteni – a király viszont sem pánikba, sem fogságba nem esett. Központját a délvideki Temesvárra költöztette, és harci üzemmódra kapcsolta. Egymás után győzte le az útjába kerülő oligarchákat, így egyszerre növelte a támogatói számát és az ellenőrzése alatt lévő terület nagyságát. 1312-ben Rozgony-nál a királyi sereg véres küzdelemben kerekedett felül az Abák és Csák Máté egyesített hadain. Az Abák ezzel el is veszítették hatalmukat, de Csák még kitartott. A király pedig fokozta a tempót. 1315-ben Kán Lászlót győzte le, majd egy évvel később a Kőszegiek dél-dunántúli hatalmát számolta fel. 1317-ben, a debreceni csata után Borsa Kopasznak is menekülnie kellett, aztán Erdély hódoltatása következett. Csák Máté uralmának csak 1321-ben bekövetkező halála vetett véget. Ezzel Károly legkíméletlenebb ellenfele is lekerült a térképről. Az oligarchák felett aratott győzelem 1323-ban vált teljessé, amikor a király az őt már közel két évtizede támogató déli Šubič

és Babonič családok hatalmát is felszámolta. Mindenkinek mennie kellett, nem maradhatott a királlyal szemben különálló hatalmi központ.

Az oligarchák birtokai és várai Károlyhoz kerültek, bár egy részüket a támogatóinak adományozta. Hosszú idő után azonban újra a király volt az ország ura. Azzal, hogy Károly az udvarát Visegrádra költöztette, jelezte, hogy a harc évei véget értek. Kezdődhetett az építkezés – de ez a történet már egy másik krónika hasábjain folytatódik.

ANJOU lilium

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ❖ Almási Tibor: *A tizenharmadik század története*. Budapest, 2000, Pannonica
- ❖ *A sztyeppén utazó know-how és honfoglaló eleink...* – Beszélgetés Sudár Balázs történésszel, Az élet meg minden podcast, 23. rész
- ❖ Bertényi Iván: *A tizennegyedik század története*. Budapest, 2000, Pannonica
- ❖ Csukovics Enikő: *Liliom és holló*. Budapest, 2001, Magyar Könyvklub
- ❖ *A 800 éves Aranybulla titkai* – Beszélgetés Zsoldos Attila történésszel a Válasz Online podcaston
- ❖ „... rabló mongol nyilat” 4/4 – Beszélgetés Dr. Nagy Balázs és Dr. Uhrin Dorottya történészekkel a Digitális Legendárium podcaston (=DL)
- ❖ *A „kalandozások”* – Beszélgetés Bácsatyai Dániel történésszel, in DL
- ❖ *Bulcsú* – Beszélgetés Bácsatyai Dániel történésszel, in DL
- ❖ *Hol volt, hol nem volt a Szent Korona* – Beszélgetés Skorka Renáta történésszel, in DL
- ❖ *III. András, az utolsó aranyágacska* – Beszélgetés Zsoldos Attila történésszel, in DL
- ❖ *Miért érdekes az őstörténet? 2/1* – Beszélgetés Sudár Balázs történésszel, in DL
- ❖ *Miért érdekes az őstörténet? 2/2* – Beszélgetés Sudár Balázs történésszel, in DL
- ❖ Györffy György: *Szent István király és műve*. Budapest, 2013, Balassi
- ❖ Herber Attila–Martos Ida–Moss László–Tisza László: *Történelem 3. 1000-tól 1500-ig*. Budapest, 2007, Reáltanoda
- ❖ Interjú Zsoldos Attilával az Aranybulláról, In mta.hu/tudomany_hirei
- ❖ Interjú Zsoldos Attilával az Aranybullát kiadó II. Andrásról, In mta.hu/tudomany_hirei
- ❖ Kanyó Ferenc: *IV. Béla, a „második honalapító”*, In Újkor.hu
- ❖ Kovács Gergő: *Így zajlottak a mindennapok Árpád-kori falvainkban*. Interjú Simonyi Erika régész-szakmuzeológussal, In Mandiner
- ❖ Kristó Gyula: *A tizenegyedik század története*. Budapest, 1999, Pannonica
- ❖ Kristó Gyula: *Magyarország története 895-1301*. Budapest, 2007, Osiris
- ❖ Makk Ferenc: *A tizenkettedik század története*. Budapest, 2000, Pannonica
- ❖ Ráczy György: *Szent István és kora*. In Rubicon Online
- ❖ Romsics Ignác: *Magyarország története*. Budapest, 2017, Kossuth.
- ❖ Sudár Balázs szerk.: *Magyarok a honfoglalás korában*. Budapest, 2015, Helikon.
- ❖ Sudár Balázs: *Magyarok a honfoglalás előtt*. (előadás)
- ❖ Sudár Balázs: *Őstörténeti kacsák. Az írott források buktatói*. In Rubicon, 2016/6. 88–93.
- ❖ Szabados György: *Árpád és Álmos*. In Rubicon, 2016/6. 30–35.
- ❖ Tóth Sándor László: *A honfoglalás és a Kárpát-medence birtokba vétele*. In Rubicon, 2016/6. 22–29.
- ❖ Zsoldos Attila: *Szent István és az államalapítás*. (előadás)

A források linkjével kiegészített irodalomjegyzék:

